

सोयाबीन बिजोत्पादन तंत्रज्ञान

डॉ. अंबालिका चौधरी डॉ. हिराकांत काळपांडे डॉ. जयकुमार देशमुख
कृषी वनस्पतीशास्त्र विभाग
वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषी विद्यापीठ, परभणी

सोयाबीन हे महाराष्ट्रातील प्रमुख पिक आहे. सोयाबीनचा मुख्य उपयोग खाद्य तेलासाठी केला जातो. सोयाबीन पासून सोया दुध, पनीर, दही यांसारखे पदार्थ बनवण्यासाठी हि केला जातो. सोयाबीनचे आहारातील महत्व वाढले असून लागवडीचे प्रक्षेत्र हि वाढले आहे. मागील दोन दशकात या पिकाचे क्षेत्र आणि उत्पादन फार मोठ्या प्रमाणात वाढले आहे. परंतु मागील काही वर्षांपासून सोयाबीन बियाणाच्या उपलब्धता व उगवणक्षमते बाबत शेतकरी समस्यांना तोंड देत आहेत. त्यामुळे शेतकरी बांधवांनी स्वतः बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेच्या नियमांचे पालन करून बिजोत्पादन घेतले तर बियाण्याच्या उपलब्धता व उगवणक्षमते बाबत शेतकरी निश्चित होऊ शकतात.

बिजोत्पादन क्षेत्राची निवड: सोयाबीन बीजोत्पादनासाठी निवडलेल्या क्षेत्रात मागील हंगामात सोयाबीन पिक घेतलेले नसावे. घेतलेले असल्यास पेरणीपूर्व वखरणी करून उगवलेले सोयाबीन व इतर रोपे नाहीशी करावीत. मध्यम ते भारी प्रतीची, उत्तम निचरा होणारी जमीन या पिकाच्या वाढीसाठी अतिशय उत्तम आहे.

बियाणे:

- बिजोत्पादनासाठी बियाणे नेहमी मान्यताप्राप्त दुकानदाराकडूनच खरेदी करावे. बियाणे खरेदी करताना त्यावरील खूपचिह्नी (टॅग) व्यवस्थित तपासून पाह्यावी व ती नंतर सांभाळून ठेवावी तसेच बियाणाचा नमुना पिशवीत शिल्लक ठेवावा. बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेचे अधिकारी आल्यानंतर त्यांना टॅग दाखविणे जरूरीचे असते. तसेच बियाणे उगवणीसंबंधी काही तक्रार असल्यास शिल्लक बियाण्याचा नमुना असेल तर तक्रार करणे सोपे होते.
- बिजोत्पादनासाठी योग्य त्या प्रकारचे बियाणे वापरावे. उदा. प्रमाणित बिजोत्पादनासाठी पायाभूत बियाणे वापरावे तर पायाभूत बिजोत्पादनासाठी मुलभूत बियाणे वापरावे. बियाणे पेरणीनंतर ७ दिवसांच्या आत बीजोत्पादन क्षेत्राची जिल्हा बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेकडे विहित नमुन्यातील अर्ज करून व शुल्क भरून नोंदणी करावी.

पेरणीचा हंगाम व वेळ: सोयाबीनची पेरणी ८० ते १०० मी.मी. पाऊस झाल्यानंतरच करावी. तसेच पेरणी शक्यतो १५ जुलै पर्यंत करावी.

बीजप्रक्रिया: बुरशीजन्य रोगांपासून संरक्षणासाठी ३ ग्रॅम काबोक्सीन ३७.५ % + थायरम ३७.५ % डीएस किंवा थायोपफनेट पमथार्डल + पायराक्लोप्रोपबन (झेलोरा) @ २.५ ते ३ ग्रॅम प्रती किलो बियाणास वापरावे. नत्र उपलब्धतेसाठी रायाझोबिम २५० ग्रॅम प्रती १० किलो बियाण्यास वापरावे.

पेरणी: एक हेक्टर लागवडीसाठी ७५ किलो बियाणे लागते. भारी जमिनीत सोयाबीनची पेरणी ४५ x १० से.मी. अंतरावर करावी तर मध्यम जमिनीत ३० x १० से.मी. अंतरावर करावी. बियाणे ४ से.मी. पेक्षा खोल पडणार नाही याची काळजी घ्यावी. पेरणी बीबीएफ पध्दतीने किंवा पट्टा पध्दतीने करावी.

विलगीकरण अंतर: हे स्वपरागीत पिक असल्याने इतर सोयाबीनच्या क्षेत्रापासून ३ मीटर विलगीकरण अंतर ठेवावे.

खत व पाणी व्यवस्थापन: पेरणीपूर्वी जमिनीत ५ टन चांगले कुजलेले शेणखत किंवा काम्पोस्ट खत किंवा २.५ टन गांडूळखत टाकावे. ५० किलो नत्र व ७५ किलो स्फुरद या प्रमाणात रासायनिक खते द्यावीत. सोयाबीन हे खरीप पिक असल्याने पावसात खंड पडल्यास किंवा पाण्याची सोय असल्यास शेंगा भरतेवेळी एक पाणी अवश्य द्यावे.

आंतरमशागत: पिक उगवणीनंतर १५ दिवसांनी कोळपणी करावी तर २५ ते ३० दिवसांनी पहिले निंदण तर ४० ते ४५ दिवसांनी दुसरे निंदण करावे.

भेसळ काढणे: बिजोत्पादनात बियाणांची अनुवांशिक व भौतिक शुद्धता राखण्याच्या दृष्टीने भेसळ काढणे महत्वाचे असते. भेसळीची झाडे ओळखण्याकरीता बिजोत्पादनाकरीता घेतलेल्या वाणाच्या गुणधर्माची माहिती करून घेणे गरजेचे असते. साधारणतः झाडाची उंची, पानाची लांबी, रुंदी, पानाचा रंग, फुलाचा रंग, शेंगांचा आकार इत्यादी बाबींवरून गुणधर्माची पडताळणी करावी.

बिजोत्पादन क्षेत्र तपासणी: बीजप्रमाणिकरण यंत्रने मार्फत बिजोत्पादन क्षेत्राची दोन वेळेस क्षेत्रीय तपासणी केली जाते.

काढणी व मळणी: सोयाबीनची पाने पिवळी पडून गळू लागल्यानंतर, शेंगाचा रंग भुरकट, तांबूस किंवा काळपट होतो तेव्हा, पिक कापणीला आले आहे असे समजावे. काढणीच्या वेळी दाण्यातील ओलाव्याचे प्रमाण १४ ते १५ टक्के असावे. वाण / प्लॉट निहाय वेगवेगळी कापणी व मळणी करावी. कापलेले पिक मळणी खळ्यावर आणून सुकू द्यावे जेणेकरून दाण्यातील ओलाव्याचे प्रमाण १२-१३ टक्क्यापर्यंत येईल. मळणी करण्याची जागा तसेच मळणी यंत्र स्वच्छ करून घ्यावे. त्यावेळी कोणत्याही प्रकारच्या वाणाची भेसळ होणार नाही याची काळजी घ्यावी. मळणी यंत्राच्या ड्रमची गती ३००-४०० फेरे प्रती मिनिट (आर. पी. एम.) असावी जेणेकरून बियाण्याला इजा होणार नाही.

उत्पादन: २५ ते ३० विवंटल/हेक्टर

(संपर्क: +९१ ९८३४६६५९६५)

